

met veel mishandelingen gepaard ging) was zwaar: er moest veel gegraven, veel gesjouwd worden. Daarbij vielen, naar verhouding, talrijke slachtoffers onder de uit Nederland afkomstigen: 'zij dachten', aldus de *Lagerälteste II*, de Amsterdammer Jozef Niewes, 'teveel aan hun vrouwen en kinderen en daaraan gingen ze ten onder.'¹ Volgens een tweede lid van de Kosel-groep, Gabriël Zwi Lifschitz, demoraliseerden vooral de oudere Nederlanders gauw: 'Nederlanders boven de veertig jaar gingen vrij snel achteruit en de Fransen, die ongeveer hetzelfde weerstandsvermogen hadden, eveneens. Merkwaardigerwijs waren de Belgen iets sterker, zij hadden meer levenswil' (veel Belgische Joden waren van oorsprong *Ostjuden*), 'de Tsjechen gingen ook lang niet zo hard achteruit. Het enige voordeel dat de Nederlanders hadden, was dat zij goed vochtigheid verdroegen.'²

Nadelig voor veel Nederlandse Joden was dat zij niet de handigheid bezaten om mee te doen aan de zwarte handel die in het Blechhammer-complex, waar immers zoveel verschillende soorten gevangenen (óók Geallieerde krijgsgevangenen die rijkelijk pakketten ontvingen) en arbeiders naast elkaar werkten. Er was, voor wie er de flair voor had, in het *Judenlager* van alles te krijgen: 'chocolade, cacao, zelfs een enkele keer fruit, witbrood, Engelse sigaretten, Amerikaanse sigaretten, gecondenseerde melk en sardines; er was echt van alles, zelfs wodka en borrels'³; ook kippen en ganzen waren er te koop. Deze situatie deed zich evenwel pas in '44 in volle omvang voor – eerder hadden de uit Nederland afkomstige Joden het in het *Judenlager* ook daarom zwaar gehad omdat de Poolse Joden het in de ziekenbarak voor het zeggen hadden⁴ en het keuken-*Kommando* geheel uit Poolse Joden bestond die zichzelf niet vergaten en een deel van de voor de Westerborkers bestemde rantsoenen aan leden van hun eigen groep gaven. Ook in de zwarte handel bleken die Poolse Joden de handigsten. 'Er waren er', aldus een Westerborker, 'die duizenden marken in hun bezit hadden' (dat was de bron van het geld waarmee Demerer de hoogste Duitse functionarissen omkocht). 'Die aten witte kadetjes en bakten hun aardappelen. . . . Ik heb voor twee Oost-Joden de schoenen gepoetst en hun kleren schoongemaakt en daarvoor kreeg ik iedere dag een half bakje eten.'⁵

¹ 'Verslag van mededelingen van J. Niewes' (3 maart 1947), p. 4 (GC). ² 'Verslag van mededelingen van G. Z. Lifschitz' (2 april 1948), p. 5 (a.v.). ³ 'Verslag van mededelingen van P. Herz' (29 april 1948), III, p. 9-10. ⁴ 'Ik geloof', aldus een lid van de Kosel-groep, 'dat wanneer de Nederlanders daar iets te zeggen hadden gehad, ook zij hun vrienden zouden hebben voorgetrokken.' ('Verslag van mededelingen van E. Roseboom' (23 aug. 1947), p. 5 (GC)). ⁵ 'Verslag van mededelingen van B. H. Cozijn' (24 febr. 1948), p. 8 (a.v.).